

Pázmány Péter: Felelet (1603)

Jegyzetek a szövegkiadáshoz

Szerkesztette Báthory Orsolya, Hargittay Emil, Budapest, Universitas, 2014, 321 l.
+ CD melléklet (Pázmány Péter Művei, 7)

Pázmány Péter műveinek kritikai kiadása újabb – immáron a hetedik – kötettel gazdagodott. Az eredetileg 1603-ban megjelent *Felelet Magyarai István sárvári prédikátornak az ország romlása okairul írt könyvére* kritikai szövegkiadása 2000-ben látott napvilágot. Az e műhöz kapcsolódó, Báthory Orsolya és Hargittay Emil által szerkesztett jegyzetkötet fontosságát az alábbiakban néhány példán igyekszem bemutatni.

Elsőként azt szemléltetem, hogy miként segíti a kötet Pázmány-életmű mélyebb megismerését. Mint az Hargittay Emil tanulmánya (HARGITTAY Emil, *Pázmány és a kompiláció = Pázmány Péter és kora*, szerk. H. E., Piliscsaba, PPKE BTK, 2001 [Pázmány Irodalmi Műhely: Tanulmányok, 2], 251–260) révén közismert, Pázmány számos művének gondolatait a későbbiekben beépítette a *Kalauzba*. Igaz ez a *Feleletre* is, olyannyira, hogy az (először) 1613-ban megjelent teológiai összefoglalásában számos helyen hivatkozik Pázmány – a főszövegben! – a Magyarai István által mondottakra. Példa erre Melkiádész pápa említése. „Chiudalom hogi azt mered mondani – fogalmazott Pázmány a *Feleletben* –, hogi az Romai Püspökökkel, az kik Linustul fogua Melchiádesig eltec, ti eggiet ertetec. Soha nem lattalac tegedet, de azt alitom, igen fekete abrazatu Ember vagi, akarmitis pirulas nélkül ki mondhacz. Soha meg te előtted senki ezt nem merte vala mondani [...]”. (PÁZMÁNY Péter, *Fele-*

let Magyarai István sárvári prédikátornak az ország romlása okairul írt könyvére, s. a. r. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2000 [Pázmány Péter Művei], 64.) Később ez a gondolat a *Kalauzban* ekképp fogalmazódik meg a III. könyv 4. részében, a következő cím alatt: „MASIK fogása az Ujítóknak ki-rekesztetik: melyben a’ régi Sz. Atyákra, és Conciliomokra mutatnak: A tudatlan és temérdek-orczáju Tanítók, ugy-mint Magyarai István, és egyéb jó-sültek, nagyon púposkodnak, és minden bizonyosság-nélkül bátran mongyák; hogy, az Első Anyaszentegyház színe, az ő pártyon volt. [...] A Romai Pápáktúl-is, kik Linus-túl-fogva Melchiades-ig Roma-ban ültek, mí (ugymond) el nem szakadunk; véllek egyget értünk.” (RMNy III, 1697, 163.) A kérdéssel foglalkozó szaktudósok és az érdeklődők a *Felelet*-jegyzetkötet kritikai kiadásának névmutatójában (307) Melkiádész pápa nevére keresve könnyen tájékozódhatnak a Pázmány-cáfolat vonatkozó részéről – vagyis arról, hogy pontosan hol hivatkozik erre névre a „bíboros Cicero”.

Itt kell megemlítenünk a Pázmány kritikai kiadás fontos kérdését, a kompilációk jelölésének problémáját is. Ez a kérdéskör már az *Imádságos könyv* kritikai kiadása kapcsán felmerült, s ezt követően Bogár Judit több ízben foglalkozott vele, mind Pázmány forrásai, mind az *Imádságos könyv* kapcsolódó szempontú utóéletét tanulmányozva (*Pázmány Péter Imádságos könyvének forrásai = Textológia és forráskri-*

tika: *Pázmány-kutatások 2006-ban*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKE BTK, 2006 [Pázmány Irodalmi Műhely: Tanulmányok, 6], 61–71; Uő, *Ars compilandi precatones: Pázmány Péter imádságai és a kompiláció = Közkincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 [Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 8], 73–92). Ebből a szempontból is dicsérhetjük a *Felelet* jegyzetkötetét, melynek alkotói ismertetik és értékelik (szükség esetén korrigálják) a szakirodalom eddigi eredményeit – gondolhatunk itt elsősorban Clauser Mihály tanulmányára (*Pázmány Péter írói alkotóműhelyéből*, Regnum, 1936, 142–149), melyben a szerző leírta, hogy munkapéldányában Pázmány hol hivatkozik a *Kalauzra* (abban az értelemben, hogy adott *Felelet*-rész hol található meg a *Kalauzban*), ám nem jól adta meg a két locust. A *Felelet* jegyzetkötetében megtörténik a korrekció (15–16), a pontos filológiai elemzéssel együtt – azon megjegyzéssel, hogy a kiadványban közölt jegyzetek további vizsgálatokat tesznek lehetővé. Olyannyira kedvcsinálónak bizonyult ez számomra, hogy össze is vettem a jelzett adatokat Pázmány prédikációival, és érdekes összefüggéseket találtam. „Ennek-fölötte Chrysostomus, Theodorétus és Vincentius Lirinensis, de még ti közölletek is Vithakérus, azt mondgya, hogy az az gyümölcs, melyből megismérjük az farkasokat, nem egyéb az Szent Irásnak, hamis magyarázattánál, mint bővebben megmutatom másutt” – olvasható a *Feleletben* (121). A következő idézet pedig a Pünkösöd utáni VII. vasárnapra írt Pázmány-prédikációból származik: „Vincentius Lirinensis, ez előtt Ezer két-száz

esztendővel, tudakozot azon, Micsoda a Juhok Gyapja, melybe öltöznek a’ ragadozó Farkasok, hogy meg ne ismértessenek? Es azt mongya, [...] hogy a’ Juhok Gyapja, nem egyéb, hanem a’ Proféták és Apostolok Irási, mellyeket annak a’ Báránynak szőttek, a’ ki el-vészi a’ Világ vétkeit. A’ Hamis Tanítók azért, [...] hogy a’ vígyázatlan Juhokat könnyebben meg-csallyák, noha meg-tartyák a’ Farkas dühösségét, de meg-cserélik ábrázattját: és Szent Irás szavaiban, mint Gyapjában takaróznak; a’ végre, hogy a’ kik a’ Gyapjú lágyágát érzik, a’ rejtett fogak hegyességétül ne félljenek.” (RMNy I, 1659, 823.) A *Feleletben* felmerült kérdéssel tehát Pázmány a prédikációkban is foglalkozott.

Sok esetben abban is segítséget nyújt a Pázmány kritikai kiadás – és konkrétan a jelen kötet –, hogy adatokat ad más régi magyarországi szerzők munkáihoz is. Ez – nyilvánvalóan – azért is lehetséges, mivel Pázmány jelentősége és hatása egyedülállónak mondható a korszakban, sőt a műveiből készült kompilált szövegek révén még legalább száz évig.

Ebből adódóan a *Felelethez* kapcsolódó kritikaikiadás-kötet révén mélyebben megismerhetők Káldi György prédikációi. A *Felelet* egyik kitétele a törökkel való harc igazságossága vagy igazságtalansága. Ezt a kérdést – amint azt Bitskey István is leszögezte (*Pázmány Péter prédikációja Szent Mártonról = Historicus Societatis Iesu: Szilas László Emlékkönyv*, szerk. MOLNÁR Antal, SZILÁGYI Csaba, ZOMBORI István, Bp., METEM, 2007 [METEM Könyvek, 62], 235–244) – Pázmány részletesebben kifejti a Szent Márton-napi, vitézkedésről szóló prédikációjában, amit aztán Illyés András tovább kompilál saját beszédgyűjteményében. Ugyanakkor Káldi György, akinek prédikációskötete

a Pázmány-vitairatok után, ámde a Pázmány-beszédek előtt, 1631-ben jelent meg, számos olyan kitételt fogalmazott meg, amelynek megértéséhez nagyban segítenek a Pázmány kritikai kiadás jegyzetei. Így például a Cochleus-hivatkozás azonosítása során. Vízkereszt utáni III. vasárnapra írt első prédikációjában ugyanis Káldi – Pázmányhoz hasonlóan – foglalkozik a hadakozás kérdéseivel. Ennek során jegyzi meg a következőket: „Mert, a’ mint Cochleaus írja [t. i. Lutherről] ő hitette-el a’ Német Fejedelmeket [!], hogy nem szabad a’ Török-ellen hadakozni, és azért nem segítették-meg a’ Magyarokat; noha fogadások azt tartotta, hogy megsegítik.” (RMNy II, 1509, 176.) A kritikai kiadás jegyzetkötetében Pázmány kéziratos jegyzéseinek műmutatója nyomán beazonosítható ez az 1549-es Cochleus-mű, illetve a tárgyi jegyzetekben is értékes, lényegre törő információk szerezhetők a szerzőről. A Báthory Orsolya és Hargittay Emil által szerkesztett kiadvány tehát jelentős mértékben megkönnyíti a Káldi-prédikációk kutatását is.

A *Felelet*-jegyzetkötet szélesebb perspektívát ad számos egyéb bölcsészettudományi területnek is. Magyarai István *Romlás*-könyvének és Pázmány *Feleletének* legérdekesebb vonása nyelvtörténeti szempontból, hogy Magyarinál fordul először magyar nyelven egy ún. barátlajstrom. (Ezt a kifejezést a Magyar Nyelvőr cikkírója használja 1969-ben, érdemes lenne pontosítani mibenlétét – azaz önmagában az is érdekes feladat.) Sajnos korántsem pozitív előjellel hangzanak el a szerzetesrendek nevei: „Es im addig sürgölötec, mig soc féle szerzeteket nem nemzettec, ki Augustianus, Battutus, Benedictinus, Bernardinus, Carmelita Capuchinus, Carthusianus, Coelestinus, Dominicanus,

Franciscanus, Ieronymitanus, Maturinus [...]” (RMNy II, 890, 26.) Pázmánynál e nevek közül egyedül a kapucinusoké fordul elő a *Felelet*ben: „Az Christus iuhai az idegen szauát az Romai Papat halgattac, Misset halgattac, es Halottakert imatkoztac, mind addig meg Luther az Zent Agoston, Bucerus az Zent Dama<n>kos, Pellicanus az Zent Minorita Ferencz, öcolampadius az Zent Brigitta, Martyr az Cartusiánus, Ochinus az Capucinus Zerzetibül ki nem ugranac [...]” (54). Mindez azért érdekes, mert *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára* 1970-es kötetébe ezek az adatok még nem kerültek be, vagyis nem mellékes megjegyeznünk, hogy a TESz-ben 1750-re datált *kapucinus* szó már a 17. század elején szerepelt magyar nyelvű szövegben. Mint az a kritikai kiadás jegyzetapparátusából kiderül, a fenti hivatkozás tekintetében Frans de Costere (Costerus) jezsuita volt Pázmány forrása – akitől a magyar szerző sajnálatos módon egy tévedést is átvett, hiszen Petrus Martyr (Pietro Martire Vermigli) eredetileg ágostonos szerzetes volt és nem karthauzi. Természetesen ez a pontosítás is a jegyzetapparátusnak köszönhető. Ha a *Felelet* kritikai kiadásának vonatkozó tárgyi jegyzeteit tekintjük, pontosan meghatározható, hogy ezek a szavak milyen forrásból kerültek szókinszünkbe.

Összességében tehát a Pázmány kritikai kiadás jelen kötetének legnagyobb erényét abban látom, hogy újabb kutatásokra ösztönöz – és ehhez minden segítséget megad, akár a témával kevésbé foglalkozók számára is. Köszönet illeti Báthory Orsolya és Hargittay Emil gondos szerkesztői munkáját.

Maczák Ibolya

tudományos főmunkatárs, MTA–PPKE BILK